

ÎN LEGĂTURĂ CU TEZAURELE MONETARE ROMANE DE BRONZ DIN SEC. IV DIN BANAT

Florin Medelet*
Timișoara

În urmă cu un sfert de veac erau publicate trei tezaure monetare din sec. IV din Banat¹. Unul din cele trei tezaure, numărând probabil 971 de piese, fusese descoperit în 1925 la Tibiscum și ajunsese la Muzeul din Lugoj (instituție cu un statut neclar în acea vreme²), prin intermediul prof. G.G. Mateescu³. Despre celelalte două tezaure compuse din 730 și 1222 de piese se afirmă că ar fi fost descoperite în 1934 și 1941 în portul și în curtea fostei preturi din Orșova. Vom cita pasajul respectiv din volumul amintit: *“Ambele tezaure au fost achiziționate de fostul căpitan al portului George Georgescu, un entuziast arheolog amator, posesor al unei prețioase colecții de antichități din zona Porților de Fier. La un an după moartea sa, în 1959, Muzeul de Istorie din Lugoj a achiziționat această colecție, inclusiv cele două tezaure”*⁴.

Se afirma deci, că în posesia lui Georgescu s-ar afla o prețioasă colecție de antichități din *“zona Porților de Fier”*. În același timp, G. Georgescu era socotit căpitan al portului Orșova⁵, cel puțin între anii 1934-1941, când s-ar fi găsit cele două tezaure (unul dintre ele chiar în port!), funcție ce explică achiziționarea acestora. Ambele afirmații din pasajul amintit sunt inexacte, după cum și anul menționat de I. Stratan pentru achiziționarea colecției Georgescu nu este cel real.

George Georgescu nu a deținut o colecție din *“zona Porților de Fier”*, pentru că, până la moartea sa, toponimul s-a referit strict la cataractele Dunării dintre Orșova și Turnu Severin. Extinderea toponimului pentru toată strâmtoarea Dunării – Clisura, de la Baziaș la Turnu Severin și de curând și în aval de acest oraș, este datorată construirii hidrocentralelor de pe Dunăre. Cât îl privește pe Georgescu, acesta a colecționat materiale arheologice aproape exclusiv din zona portului Moldova Veche⁶ și nu de pe cuprinsul de peste 150 km lungime a ce se întinde azi prin *“zona Porților de Fier”*.

Reședința lui G. Georgescu și zona de proveniență a pieselor din colecția sa este plasată și delimitată greșit, atât de D. Isac și I. Stratan, cât și de E. Chirilă, N. Gudca și I. Stratan⁷, care greșesc menționând că acest colecționar se afla la Orșova, subînțelegând constituirea colecției în acest port dunărean. Fără a-i face o schiță biografică, pentru care nu avem suficiente date, vom aminti doar unele din informațiile ce ne stau la îndemână: G. Georgescu nu trebuie confundat cu omul de finanțe, colecționarul și muzeograful oltean din Corabia, Gheorghe Georgescu, care și-a donat colecția muzeului din acea localitate pe Dunăre⁸. George C. Georgescu era deja căpitan al portului Moldova Veche⁹ și începuse să colecționeze antichități ce se aflau în zonă. Dealtfel, nu era singurul care avea astfel de preocupări la Moldova Veche între cele două războaie mondiale: câteodată descoperirile fortuite din perimetrul zonei Moldova Veche se împărțeau între avocatul dr. Iclozan din localitate și Georgescu¹⁰.

Îl aflăm consemnat ca atare, donând piese arheologice valoroase lui Ioachim Miloia, directorul Muzeului Bănățean din Timișoara, ajuns la Moldova Veche împreună cu tânărul conferențiar universitar clujean de atunci Constantin Daicoviciu, spre sfârșitul unei fructuoase periegeze prin Banatul de răsărit și de sud¹¹. Dealtfel, în 1931, Georgescu era ales în adunarea generală din 29 martie a Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara, membru corespondent al acesteia¹². Un an mai târziu, căpitanul Georgescu se adresa lui Miloia în calitatea acestuia de președinte al Societății, în legătură cu salvarea unei spade aflate la Sușca¹³ (pe Dunăre) și însușită de un politician. Câțiva ani mai târziu, în toamna anului 1936, I. Miloia

și G. Georgescu corespondau în privința transportului până la Timișoara a unei inscripții de la Pojejena, care se va înfăptui pe cale fluvială (pe Dunăre, Tisa și Bega), grație diligențelor colecționarului din Moldova Veche¹⁴.

Despre Georgescu și piesele din colecția sa, aflate pe lângă Moldova Veche, amintesc în studiile lor reputați epigrafiști¹⁵, fără a-l aminti ca locuitor al Orșovei. În 1990, Ilie Uzum, încercând să schițeze o istorie a muzeisticii din județul Caraș-Severin, amintea colecția lui Georgescu, ce-și transformase în perioada interbelică casa din Moldova Veche într-un muzeu privat și socotea colecția rătăcită fără urmă din cauza războiului, ceea ce evident, nu corespunde realității¹⁶.

În deceniile 3-5 ale secolului al XX-lea, la Orșova, catedra de istorie a prestigiosului Gimnaziu mixt, care posedă și o colecție de antichități locale, era deținută de un pasionat în ale istoriei, profesorul Daniil Laitin. Autor al unei monografii a Orșovei și a unei prezentări a muzeului gimnaziului, acesta nu face pomenire nici de prezența lui G. Georgescu la Orșova, nici de aflarea în anii 1934 și 1941 a celor două tezaure monetare, din care ar fi fost firesc ca măcar câteva piese să fi ajuns și în colecția gimnaziului¹⁷, prin intermediul elevilor.

Iată dar argumentele, credem noi, suficient de pertinente pentru a socoti că locul de descoperire a celor două tezaure monetare din sec. IV, publicate în 1974¹⁸ ca aflate la Orșova, va fi fost cu mare probabilitate Moldova Veche (pentru cel aflat în port) și Moldova Nouă (pentru cel aflat în curtea preturii). Dacă admitem această ipoteză, harta răspândirii tezaurelor monetare din sec. IV descoperite în Banat, se modifică într-o oarecare măsură.

O recentă trecere în revistă a descoperirilor monetare din sec. IV din Banat¹⁹ a augmentat lista acestora publicată în 1974²⁰. Pentru notele de față am optat pentru o triere a lor²¹, astfel încât lista tezaurelor ce le-am luat în discuție cuprinde un număr de 42 de tezaure descoperite în 24 de localități, însumând un total aproximativ de 18.000-26.000 de monede de bronz²². Aceste tezaure sunt, în ordine alfabetică, următoarele²³: Banatska Palanka, la gura Nerei, la 27 km V de Moldova Veche (2 tezaure cu 4, respectiv 15 monede); Cheglevici (1 tezaur cu 8 monede); Dalboșeț, pe valea Nerei, la 32 km NE de Moldova Veche (1-cca 100 monede); Făget (1-29 monede); Gornea, la 18 km E de Moldova Veche, pe Dunăre (1-11 monede); Jablanka, la SE de Vrșac, lângă frontiera cu România, la 44 km NV de Moldova Veche (1-17 monede); Jupa-Tibiscum, lângă Caransebeș (1-971 monede); Kuštilj, la SE de de Vrșac, la frontiera cu România, la 23,5 km NV de Moldova Veche (1-258 monede); Malo Središte, la NE de Vrșac, pe pantele nordice ale Planinei, la 47 km NV de Moldova Veche (1-212 monede); Măcești, la 4 km NV de Moldova Veche (1-1800 monede); Mesić, la E de Vrșac, pe pantele sudice ale Planinei, la 45 km NV de Moldova Veche (2 tezaure cu 15 și respectiv 22 monede); Moldova Nouă, la 3 km N de Moldova Veche (4 tezaure cu 384, 750, 740 și 1222 monede²⁴); Moldova Veche (7 tezaure cu 963, 712, cca 700, 4200, 116, 17 și 730 monede²⁵); Novi Becej (1 tezaur cu 10 piese); Orešac, la S de Vrșac, la 33,5 km NV de Moldova Veche (1-11 monede); Pojejena, la 8 km V de Moldova Veche (1-2750 monede); Radimna, la N de Pojejena, la 10 km NV de Moldova Veche (1-2360 monede); Răcășdia, la 30 km NV de Moldova Veche (? tezaure cu cca 3000? de piese²⁶); Sânmartinu Sârbesc (1-31 monede); Unip (1-96 monede); Vatin (1-10 monede); Vračev Gaj, la S de Bela Crkva, la granița cu România, la 29 km V de Moldova Veche (1-111 monede); Vrșac, la 52 km NV de Moldova Veche (5 tezaure cu 367, 94, 225, 129 și 15 monede); Zagajica, la 45 km NV de Moldova Veche (1-28 monede)²⁸.

Dacă urmărim amplasarea pe harta Banatului a celor 17 localități subliniate în lista ce-am întocmit-o, vom putea constata că în ele s-au descoperit 33 tezaure, adică cca 78% din tezaurele aflate în întreg Banatul, cuprinzând cca 22.478 piese, adică cca 86% din aproximarea maximă propusă. Cele 17 localități se înscriu într-un sfert de cerc, cu centrul la Moldova Veche²⁹, având o rază de cca 50 km, acoperind o suprafață de cca 1950 kmp. Acest teritoriu extrem de restrâns

(cca 5% din suprafața Banatului) conține tezaure mici (până la cca 100 de piese)³⁰, mijlocii (între 100 și cca 250 piese) și mari (peste 250 piese). În restul Banatului, toate tezaurele cunoscute, cu excepția celui de la Jupa-Tibiscum, sunt tezaure mici sau medii. Valoarea monedelor cuprinse în aceste tezaure este relativ mică³¹. Cu atât mai greu de explicat rămâne acumularea acestor piese în mari cantități în câteva tezaure, fenomen ce se întâmplă o singură dată, la mijlocul secolului IV.

Este de domeniul evidenței că piesele din aceste mari tezaure nu au circulat în Banat. Pledează în acest sens “rețeaua” circulației monetare din zonă, dacă facem abstracție de cele aflate în acest teritoriu restrâns. Nu ne vom hazarda în a explica motivele îngropării acestor tezaure, care conțin piese emise într-un timp extrem de scurt. Ne vom mulțumi doar să atragem atenția că o analiză corectă a circulației monetare din Banat în sec. IV va trebui făcută și în varianta în care în statistici nu va fi inclusă această mare masă monetară, care nu modifică raporturile numerice din restul descoperirilor și nu-și află acoperirea nici în specificul faciesului arheologic al Banatului, așa cum a fost el evidențiat de cercetările de teren din ultimele decenii.

În lumina acestora, ipoteza ocupării efective a Banatului de către Imperiul roman în veacul al IV-lea, formulată în urmă cu mai multe decenii, nu a fost demonstrată. Cât privește cele două tezaure “de la Orșova”, aflate foarte probabil la Moldova Veche și Moldova Nouă, “translarea” lor cu cca 150 km spre V, pe Dunăre, nu face decât să accentueze caracterul special al descoperirilor monetare din sec. IV dintr-o mică arie plasată pe Dunăre, în sudul Banatului.

NOTE

- * Mulțumesc și pe această cale doamnei Nicoleta Demian pentru ajutorul colegial ce mi l-a acordat pentru definitivarea acestor note.
1. Eugen Chirilă, Nicolac Gudea, Ioan Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV. Contribuții numismatice la problema continuității în Dacia*, Lugoj 1974.
 2. Deși figura printre instituțiile oficiale ale jud. Caraș-Severin, Muzcul din Lugoj nu avea sediu și personal calificat. Materialele erau depozitate în clădirea Prefecturii, în școli și la Episcopatul greco-catolic din oraș. *Comisia Monumentelor Istorice, secția pentru Banat* și-a avut sediul până în 1929 la Lugoj, fiindu-i președinte istoricul bănățean George Popovici, iar secretar canonicul Ioan Boroș. Această instituție a finanțat cercetările prof. G.G. Mateescu, care – firesc – a depus materialele arheologice la Lugoj (în clădirea Prefecturii).
 3. E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op.cit.*, p. 5.
 4. *Ibidem*, p. 15.
 5. Într-un catalog al monumentelor de artă provincială romană, aflate în colecția Muzcului din Lugoj, publicat cu un an înainte de volumul dedicat tezaurelor monetare în discuție, se afirma așisderea că George Georgescu ar fi fost căpitanul portului Orșova (D. Isac, I. Stratan, în *Banatica* 2, 1973 p. 118, 120, 125 -126 fig. 3 și 10). Nimănu-i nu i s-a părut curios că în colecția Georgescu nu se afla nici un monument roman de la Orșova, ci doar de la Pojejena, de lângă Moldova Veche!?
 6. Vezi pentru aceasta: N. Gudea, I. Uzum, în *Banatica* 2, 1973 p. 94 nota 3, unde cei doi autori menționează colecția lui Georgescu și publică dintre piesele aflate la Muzcul din Lugoj o tegula șampilată a Legio VII Claudia, argumentând că, având în vedere aria de cuprindere a colecției Georgescu, ștampila provine de la Pojejena, aflată la câțiva km de Moldova Veche.
 7. Este credibil ca informațiile despre George Georgescu să i se datoreze exclusiv lui I. Stratan.
 8. Cf. Corneliu M. Mateescu, în *Drobeta* I 1974 p. 277; *idem*, *Drobeta* III 1978 p. 196-197. De-abia în timpul celui de-al doilea război mondial și puțin după aceea, Georgescu se mută la Orșova unde o perioadă este suspendat din funcție pe motive administrative și, apoi, pensionat (inf. amabilă I. Jompan din Orșova).
 9. Cu surprindere constatăm unele confuzii inadmisibile între Moldova Nouă, localitate minieră întemeiată în sec. al XVIII-lea, plasată între dealuri, la distanță de malul Dunării și de portul și Moldova Veche (atestat din evul mediu), plasat pe malul stâng al fluviului. Nu cunoaștem anul nimirii lui Georgescu în această funcție, care dealtfel nu este relevant pentru notele de față.

10. De pildă, lanțul hallstattian “cu capră și urne”, aflat la Coronini (lângă Moldova Veche), a fost împărțit între G. Georgescu și avocatul Iclozan. Urnelc miniaturalc, rămase la Georgescu și ajunse la Muzeul din Lugoj înainte de 1950 (!), au fost readuse la lanțul aflat la Muzeul Banatului, după al doilea război mondial, de către Marius Moga. Vezi T. Sorocceanu, Fl. Medeleț, *Die bronzene Kette mit Anhängern von Moldova Veche am Eisenen Tor*, în *Transsilvanica. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Rahden/Westf. 1999 p. 181-213 în special p. 181-184 și notele 1-17. “Odiseea” lanțului indică faptul că este foarte probabil ca piesele din colecția Georgescu să fi ajuns în Muzeul din Lugoj, cu ani buni înainte de anul 1959, indicat de I. Stratan (poate prin 1939-1948?). Nu poate fi exclusă posibilitatea ca I. Stratan, care a trăit experiența luării unor piese din patrimoniul muzeului său, ajunse fie în Muzeul din Timișoara, fie în Muzeul Național de Istorie din București, să fi “denaturat” voit atât locul descoperirii tezaurelor monetare din colecția Georgescu, cât și anul când această colecție a ajuns în Muzeul din Lugoj.
11. *Analele Banatului* II 3, 1929 (iulie-decembrie), p. 64 și 71; 11 *Analele Banatului* III 1930 p. 20-21; *Analele Banatului* IV 1931 (ianuarie-martie) p. 131.
12. *Analele Banatului* IV 1931 (ianuarie-martie) p. 133.
13. Arhiva Muzeului Banatului, dosar I inv. 1/1929-1932, 1 filă dactilografiată, nr. 1/1932: Scrisoarea datată la 24 octombrie 1932 era semnată “Georgescu C. George, căpitanul portului Moldova Veche, membru corespondent și controlor în plasa Moldova Nouă a Societății de Istorie și Arheologic din Timișoara”.
14. Arhiva Muzeului Banatului, dosar inv. 101-142/1936. Dintr-o scrisoare aflăm că soția lui Georgescu a decedat în acel an.
15. D. Tudor, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16, 1, 1965 p. 177-178; I.I. Russu, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 21, 1, 1970 p. 157.
16. I. Uzum, *Banatica* 10, 1990 p. 444 și nota 27. Despre colecția lui Georgescu, aflată la Moldova Veche (și nu la Orșova!), amintea într-o monografie locală și Al. Moisi, *Monografia Clisurii*, Oravița 1938 p. 178-180.
17. Ar fi greu de admis că cele 2 tezaure “de la Orșova” să fi fost recuperate integral. Cât privește lucrările lui Laitin, amintim: D. Laitin, *Orșova (monografie)*, în *Anuarul XX al Gimnaziului mixt din Orșova pe anul școlar 1938-1939* Turnu Severin, f.a., p. 3-49; idem, *Orșova, monografie istorică*, Turnu Severin 1940; idem, *Muzeul de istorie al gimnaziului*, în *Anuarul XXV pe anul școlar 1942-1943 al Gimnaziului mixt din Orșova*, Turnu Severin 1943 p. 5-12; idem, *Din trecutul Orșovei*, f.l., f.a.
18. Vezi *supra*, nota 1.
19. Vezi Nicoleta Demian, *Repertoriul tezaurelor monetare de sec. III-IV (anii 275-380 p.Chr.) din Banat* (capitol din teza de doctorat, manuscris).
20. E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op.cit.*, p. 66-70.
21. Nu am cuprins în această listă tezaurele cu monede din metal prețios: aur sau argint (cum ar fi Biled, Borča, Borlova, Checea, Denta, Ramna și Starčevo), tezaurele nesigure sau cele cu un număr nedeterminat de monede, despre care știrile sunt vagi, ca și tezaurele, care în mod evident au fost acumulate în bună măsură înainte de sec. IV (de ex. Banatska Palanka, Bănia, Bârz, Belo Blato, Dubovac, Pančevo, Potporanj, Stara Palanka, Timișoara, Vojlovica, Zrenjanin).
22. Din păcate, datele despre tezaurele monetare din veacul IV și despre numărul de piese ce le-au conținut sunt adesea incomplete sau lipsesc. De aici aproximarea de cca 8.000 de piese din statisticile d-nei Nicoleta Demian.
23. Bibliografia amănunțită a fiecărei descoperiri se află la Nicoleta Demian, *Repertoriul tezaurelor monetare de sec. III-IV (anii 275-380 p.Chr.) din Banat* (capitol din teza de doctorat, manuscris). În înșiruirea ce urmează, indicăm în paranteze numărul de tezaure și numărul cunoscut de monede ale fiecărui tezaur. Sublinierea unor nume de localități am făcut-o spre a delimita aria restrânsă de descoperiri.
25. Tezaurul menționat de noi aici, cuprinzând 1222 de monede, descoperit în curtea preturii în 1941, este publicat de E. Chirilă, N. Gudea și I. Stratan în 1974 ca aflat la Orșova.
26. Tezaurul menționat de noi aici, cuprinzând 730 de monede, este cel descoperit în port în 1934 și este publicat de E. Chirilă, N. Gudea și I. Stratan în 1974 ca descoperit la Orșova.
27. Sunt 5 “loturi” de monede publicate ce par să fi aparținut la 2 tezaure distincte. Unele date despre tezaurul de la Răcășdia, menționate de D. Protasc în *Autohtonii în Dacia*, vol. II, *Dacia*

postromană până la slavi, Cluj-Ńapoca 2000 p. 245 nr. 462 și nota 1, sunt discutabile. Acesta afirmă, fără a aminti sursa informațiilor, că este vorba de un singur tezaur, descoperit în punctul "Lațova", de cca 3000 de monede, care se înșiră de la Constantin la Valens (aproximativ între 330-375), părănd a fi îngropat din cauza hunilor.

28. Localitățile subliniate de noi se includ într-un perimetru restrâns, ce-l discutăm.

29. Moldova Veche este socotită centrul ariei, datorită numărului mare de tezaure aflate aici.

30. Împărțirea este strict orientativă.

31. În general, este dificil de stabilit relația dintre aur și bronz în decursul secolului IV, ceea ce determină și opinii diferite ale cercetătorilor în legătură cu acest subiect. H. Mattingly, într-un studiu din 1946, aprecia că, după reforma monetară din 348, 1 solidus = 120 AE 2 = 240 AE 3. La sfârșitul sec. IV, acest raport se schimbă: 1 solidus = 120 AE 2 = 960 AE 3 = 2.400 AE 4 (H. Mattingly, în *The Numismatic Chronicle* VI 1946 p. 116, 117-118). Pe de altă parte, A.H.M. Jones, într-un studiu din 1959, echivala suma de 1000 folles cu 1 sau 2 solidi în anul 356, pentru ca în anul 363 cca 1500 folles să valoreze 1 solidus (A.H.M. Jones, în *Journal of Roman Studies*, London XLIX 1959 p. 37). La începutul sec. V, prețul oficial al cărnii de porc cumpărată pentru Roma era 240 livre la 1 solidus (A.H.M. Jones, *loc. cit.*), adică cu 1 solidus se puteau cumpăra cca 78 kg de carne de porc. Dar un asemenea caz singular din Roma nu poate fi relevant pentru situația din Imperiu; este sigur că prețurile variau mult, în funcție de perioadă și zonă geografică.

Résumé

L'auteur met en question de nouveau la situation des découvertes monétaires du IVème siècle dans la région de Banat. Il observe que 86% du total des pièces font partie de 17 trésors (28% du total des trésors). Tous ces trésors sont placés sur une aire restreinte de 1 950 km carrés (5% de l'entière surface du Banat), autour du port du Danube, Moldova Veche – connu zone minière sur la gauche rive du Danube.

L'auteur conteste la localisation de deux trésors à Orșova et il considère qu'ils ont été découverts dans la zone Moldova Veche-Moldova Nouă. Par conséquent, à l'analyse de la circulation monétaire d'ensemble dans le Banat du IVème siècle, cette concentration insolite de trésors monétaires est sans rélevance et elle ne peut constituer un argument en faveur de l'hypothèse de l'occupation du Banat par l'Empire Roman pendant le IVème siècle.